

Hibrit, Asimetrik ve Vekâlet Savaşları: 2022 Rusya Ukrayna Savaşını Üçlü Sacayağı Üzerinde Bir İnceleme

Hybrid, Asymmetric and Proxy Wars: An Examination of
2022 Russia-Ukraine War on the Triple Trivet

Hasan Alpay KARASOY¹

Journal of Civilization Studies
Volume 7, Issue 2, pp. 44-56
September 2022
DOI: 10.52539/mad.1119229
Received: 20.05.2022
Accepted: 16.06.2022
© The Author(s) 2022
For reprints and permissions:
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mad>

Öz

Savaşın değişen doğasını anlayabilmek için kullanılan kavramlar arasında hibrit savaş, asimetrik savaş ve vekâlet savaşları kavramları ön plana çıkmaktadır. Savaşın bu gibi farklı perspektiflerden analiz edilmesi, hem savaşın değişen doğasını ve savaş ortamını anlamlandırmada, hem de savunma mekanizmalarının şekillendirilmesinde önem taşımaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı, 24 Şubat 2022 günü başlayan Rusya-Ukrayna savaşının Nisan 2022 itibarıyla yaklaşık iki aylık dilimini hibrit, asimetrik ve vekâlet savaşları perspektifinde incelemek ve bir savaş ortamında kamu güvenliğine yönelik tehditler konusunda çıkarımlarda bulunmaktır. Bu inceleme, savaş hakkında yerli ve yabancı basında yer alan haberlerin ve görüşlerin analiz edilmesi ile yapılmıştır. Sonuç olarak Rusya-Ukrayna Savaşı'nın hibrit, asimetrik ve vekâlet savaşlarının özelliklerini yansıttığı görülmüştür. Ayrıca bu savaş ile birlikte uluslararası ilişkiler anlamında sert gücün öneminin yeniden anlaşıldığı; hibrit savaşa karşı etkili kalkanın devlet organları ve halk arasında etkili bir güven duygusunu tesis etmek olduğu ve savaşın, asimetrik savaş ve vekâlet savaşının özelliklerini yansıtmaması nedeniyle uzun sürebileceği de altı çizilmesi gereken noktalardandır.

Anahtar Kelimeler: Hibrit Savaş, Asimetrik Savaş, Vekâlet Savaşı, Rusya, Ukrayna

Abstract

Hybrid, asymmetric and proxy wars stand out among concepts which are used to understand changing nature of war. Analyzing of war from different like those perspectives are important to sense making of changing nature of war and to shape defense mechanism. Therefore, aim of this study is to examine two-month time frame of Russia-Ukraine war started on 24 February 2022 from hybrid, asymmetric and proxy wars and to make an inference for threats to public security in warfare environment. This examination was made by analyzing of news and views taking part in domestic and foreign press. As a result, it was understood that Russia-Ukraine war reflects features of hybrid, asymmetric and proxy wars. In addition, because of this war it was understood that hard power in international relations area is still important, that most important shield versus hybrid war is trust mechanism between governmental organs and society, and this war may take a long time because of it reflects features of asymmetric warfare.

Key Words: Hybrid Warfare, Asymmetric Warfare, Proxy War, Russia, Ukraine

¹ Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü; e-mail: dr.alpaykarasoy@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3813-2960

GİRİŞ

Savaş, tarihin her döneminde en önemli inceleme konularından bir tanesi olmuştur (Thorton, 2013). Bunun nedenlerinden bir tanesi, savaş hakkındaki analizlerin savaşın nedenlerini, sonuçlarını, doğasını, gerçekleştiği zemini, savaşta kullanılan silahları anlamak ve savaşın önlenmesi amacıyla bazı teoriler ortaya koymak için büyük önem taşımasıdır. Çünkü teori, insan beklentilerini şekillendirmekte ve insan davranışını yönlendirebilmektedir (Frankel, 2021). Uzmanların, savaşın doğasını anlamada kullandığı teorilerden bazıları da hibrit savaş, asimetrik savaş ve vekâlet savaşıdır. Bu kavramların tartışmaya açık olması, çoğu kez moda sözcükler olarak kullanılması ve genel kabul gören tanımlardan yoksunluğu nedeniyle eleştirilmesine rağmen; yukarıda savaş analizinin öneminde de belirtildiği üzere, günümüzün ve geleceğin güvenlik ve savunma problemlerine ilişkin önemli bilgiler verebilmektedir (Bilal, 2021). Bu nedenle bu çalışmanın amacı, 24 Şubat 2022’de başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı’nı hibrit, asimetrik ve vekâlet savaşları kapsamında incelemektir.

24 Şubat 2022’de Rus ordusunun saldırısı ile başlayan savaş, bir taraftan konvansiyonel yönü olan diğer taraftan ise siber saldırılar, ayrılıkçı güçlerin desteklenmesi ve dezenformasyon kampanyalarının olması ile hibrit savaşın; Ukrayna’nın kendisinden oldukça büyük bir askeri güce karşı, bu gücün zayıf noktalarından yararlanması ve böylelikle önemli başarılar da kazanması nedeniyle asimetrik savaşın; Batılı ülkelerin Ukrayna’ya silah, nakit, siber, askeri malzeme ve istihbarat desteği vermesi yönüyle de vekâlet savaşının özelliklerini yansıtmaktadır. Çalışma içerisinde Rusya-Ukrayna Savaşı bu üçlü sacayağı üzerinde konumlandırılacak ve bu savaştan alınabilecek dersler tartışılacaktır. Çalışmanın kapsamı, Şubat-Nisan 2022 arasında yaklaşık iki aylık bir zaman dilimini içeriyor olması nedeniyle kısıtlıdır. Ancak Marvin Kalb (2015)’in de ifadesiyle “ileriye bakmak için önce bir defa geriye bakmak gerekeceği” düşünüldüğü zaman, bu çalışmanın günümüz savaş ve uluslararası ilişkiler ortamının ve kamu güvenliğini sağlamaya yönelik tedbirlerin anlaşılması, ayrıca savaşın belirli bir döneminin resmini çekmesi açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir.

1. SAVAŞ ÖNCESİ VE SAVAŞIN BAŞLAMASI

24 Şubat 2022 tarihinde Rus askeri birlikleri Ukrayna’ya yönelik bir harekât başlatmıştır. Bu harekâtın hibrit, asimetrik ve vekâlet savaşını ekseninde incelemesine geçmeden önce, savaş öncesinde Rusya’yı böyle bir harekâtı gerçekleştirmeye yönelik cesaretlendiren bir takım etkenleri ve Rusya’nın bu savaştaki amacını belirtmek yararlı olacaktır. Ukrayna toprakları üzerinde bir cephe savaşı yürütmesi konusunda Rusya’yı cesaretlendiren etkenlerden ilki, 2014 yılında Kırım’ı ilhak etmesi sonucunda Batı’nın yeterli tepkiyi verememesidir. Bunda kuşkusuz, Rusya’nın kullandığı ve o dönemde Batı’nın henüz yabancı olduğu hibrit savaş yöntemleri etkili olmuştur (Dempsey, 2022; Karasoy, 2021: 51; Little, 2022). Kırım’ın ilhaki konusunda kendi kamuoyunun da desteğini alan ve bunu bir kahramanlık hikâyesine dönüştüren (BBC, 2022) Rusya’nın bu tutumunun, Ukrayna’ya yönelik bir harekât başlatması konusunda da itici bir unsur olduğu söylenebilir.

Rusya’yı cesaretlendiren etkenlerden ikincisi olarak, Ukrayna savaşı öncesi Batı’nın içerisinde bulunduğu mevcut durum gösterilebilir. 2019 yılında Fransa Cumhurbaşkanı Macron tarafından, Soğuk Savaş döneminin bir simgesi olan ve Sovyet tehdidine karşı kurulan NATO’nun “beyin ölümünün gerçekleştiği” ifade edilmiş (BBC Türkçe, 2019) ve böylece NATO’nun işlevsizleştiğine vurgu yapılmıştır. 2020 yılının Ocak ayında ise İngiltere’de Brexit kabul edilmiş ve böylece İngiltere resmen Avrupa Birliği’nden ayrılmıştır. Bunlara ek olarak 2021’in Ağustos ayına gelindiğinde ABD’nin, Afganistan’daki başarısızlığını kabul edip geri çekilme kararı alması da düşünüldüğünde Rusya’da, Batı’nın kendi iç problemleri ile uğraştığı, kendisine karşı etkin bir mukavemet ortaya koyamayacağı ve bir gerileme içerisinde olduğu şeklindeki intibanın güçlendiği söylenebilir.

Savaş öncesi Batı'ya hâkim olan bu genel havayı da değerlendiren Rusya, 24 Şubat 2022 tarihinde askeri harekâtı başlatmıştır. Birçok uzmanın en fazla sınırlı bir saldırı beklemesinin (Haring, 2022) aksine Rusya, 21.yüzyılın ilk çeyreği sona ererken, tankların manevra kabiliyetini temel alan ve kısaca Blitzkrieg (yıldırım savaşı) olarak adlandırılan muharebe yöntemini Avrupa'da yeniden kullanmıştır. Böylesi bir kara harekâtının etkisine ve Avrupa'daki akislerine geçmeden önce, savaşı bir bütün olarak görebilmek adına, 24 Şubat 2022 tarihine kadar olan sürecin özeti aşağıda Tablo 1'de ifade edilmiştir.

Tablo 1: Rusya-Ukrayna Savaşı'na Giden Süreç

Tarih	Olay
Kasım 2013-Şubat 2014	Maidan protestoları: Büyük ve çoğunlukla barışçıl halk toplulukları Ukrayna'nın Batı ile daha yakın bir bağ kurması konusunda eylemde bulundu.
Şubat 2014	Maidan protestocularına şiddetli baskı yapıldı. Ukrayna Cumhurbaşkanı Yanukoviç Rusya'ya kaçtı ve Kiev'de iktidar değişti.
Şubat-Mart 2014	Rusya, Ukrayna'nın Kırım yarımadasını ilhak etti.
Mart-Mayıs 2014	Ukrayna'nın doğusundaki Rus yanlısı ayrılıkçılar, Donetsk ve Luhansk'ın kendini halk cumhuriyeti ilan etmesine yönelik çağrıda bulundu.
Eylül 2014	Belarus'un başkenti Minsk'te ateşkes görüşmeleri müzakere edildi. Ateşkes sadece birkaç gün sürdü.
Şubat 2015	Kırılğan ve zaman zaman bütün taraflarca ihlal edilse de büyük ölçüde günümüze kadar muhafaza edilen yeni ateşkes imzalandı.
Haziran 2017	Ukrayna parlamentosu NATO'ya katılma amacını oyladı.
Eylül 2020	Ukrayna Cumhurbaşkanı Zelenski, NATO üyeliğini stratejik ulusal amaç olarak belirledi.
Mart-Nisan 2021	Kremlin, Ukrayna sınırı yakınlarına Rus birlikleri gönderdi.
Haziran 2021	Cenevre'de gerçekleştirilen ve Ukrayna'daki krizi sona erdirmeyi amaçlayan ABD-Rusya görüşmeleri başarısız oldu.
Aralık 2021	Rusya, Ukrayna'dan NATO üyeliğinin reddini de içeren güvenlik garantileri istedi.
Aralık 2021	Rusya, Ukrayna sınırı yakınlarındaki birliklerinin sayısını yaklaşık 100 bine yükseltti.
Ocak-Şubat 2022	Ukrayna krizinde tansiyonu düşürmeye yönelik üst düzey Batılı ve Rus diplomatlar arasındaki görüşmeler başarısız oldu.
2 Şubat 2022	ABD, Doğu Avrupa'daki NATO üyesi ülkelere ek birlikler gönderdi.
10 Şubat 2022	Rusya ve Belarus, Ukrayna sınırı yakınında ortak bir tatbikat yaptı.
21 Şubat 2022	Rusya, Ukrayna'nın doğusundaki ayrılıkçı Donetsk ve Luhansk bölgelerinin bağımsızlığını tanıdı. Moskova, birliklerine ayrılıkçı bölgelere girmesi emrini verdi.
24 Şubat 2022	Rusya Ukrayna'ya saldırdı.

Kaynak: Noll, 2022'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 1'de de görüleceği üzere 2021'in ilk çeyreğinden itibaren Ukrayna sınırına askeri olarak konuşlanmaya başlayan ve Şubat 2022'de bunu konvansiyonel bir savaşa dönüştüren Rusya'nın bu savaştaki amaçları; Ukrayna'da 2014 yılında başlayan Batılılaşma ve AB ile ortak bir sayfa açma hamlesine son vermek, Ukrayna'nın NATO'ya üyeliği yönündeki isteğini sonlandırmak, böylece Ukrayna'nın tarafsız bir ülke olarak kalmasını sağlamak ve kendi gücü karşısında NATO ve ABD'nin etkisizliğini göstermek şeklinde ifade edilebilir (Haring, 2022; McEnchore ve Kroa, 2022; Reals ve Sundby, 2022). Rusya'nın Ukrayna'ya savaş açması, Fransız İhtilali'nden sonra Avrupa'da yaşanan en önemli tarihi olaylardan biri¹

¹ Bu olaylar; Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi, Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, 1991'deki SSCB'nin çöküşü ve son olarak da Rusya-Ukrayna Savaşı olarak sıralanabilir.

olarak değerlendirilmektedir (Little, 2022). Öyle ki Almanya Başbakanı Scholz bu olayı “dönüm noktası” olarak nitelemiştir (Little, 2022). Savaşın başlaması ile Almanya’nın Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmek amacıyla yürüttüğü “Ostpolitik” olarak da bilinen Doğu Politikasının iflas ettiği de anlaşılmıştır. Böylelikle Soğuk Savaş sonraki statükonun korunmasında diplomasi ve ekonomik iç birliğinin yeterli olacağını temel alan ve genelde yumuşak güc kullanmaktan yana olan Almanya’nın dış politika ve güvenlik algısı da önemli ölçüde değişmiştir (Dempsey, 2022).

Savaşın başlamasını İngiltere Dışişleri Bakanı Liz Truss, “paradigma değişimi” olarak yorumlamıştır (Little, 2022). Söz konusu değişimin güvenlik ve dış politika paradigmasında yaşanacağı söylenebilir. Çünkü Rusya’nın başlattığı savaş ile birlikte Avrupa’daki büyük kara savaşlarının sonlandığı yönündeki Soğuk Savaş sonrası dönemin de sona erdiği belirtilmektedir (Little, 2022; Sarotte, 2022; Vimont, 2022). Bu açıdan Rusya ve Ukrayna arasındaki savaşın yeni ve üstelik daha tehlikeli bir soğuk savaş dönemi başlattığı görüşünde olanlar vardır¹ (Little, 2022; Sarotte, 2022; Vimont, 2022).

Batılı ülkelerin dış politika ve güvenlik paradigmasını önemli ölçüde değiştiren Rusya-Ukrayna Savaşı, bir açıdan askeri personel ve zırlı birliklere dayanan konvansiyonel bir savaş iken; öte yandan tarafların savaş alanında kullandığı yöntemler, muharebe gücü, savaş alanı dışında da (örneğin siber uzayda) mücadelenin sürmesi ve dünya genelinde Rusya’ya uygulanan ekonomik yaptırımlar açısından bakıldığında savaşın akademik anlamda incelendiği farklı türlerini de bünyesinde barındırmaktadır. Aşağıda, bu farklı türler arasında yer alan hibrit, asimetrik ve vekâlet savaşları ekseninde Rusya Ukrayna Savaşı ele alınacaktır.

2. HİBRİT SAVAş EKSENİNDE İNCELEME

Genel olarak hibrit savaş, konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan (siber savaş, bilgi savaşı, ekonomik savaş gibi) savaş yöntemlerinin bir arada kullanılmasını ifade eden bir kavramdır. Bu kavram hakkında yapılan birçok tanım olsa da (Karasoy, 2021: 43) bu tanımlar içerisinde hibrit savaş ile alakalı bazı ortak noktalar bulunmaktadır (Karasoy, 2021: 44):

- Konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan kuvvetlerin stratejik, taktik ve operasyonel düzeyde müşterek kullanımı,
- Hedefe ulaşmak için savaş kapsamındaki tüm yeteneklerin (siber saldırılar, bilgi dezenformasyon kampanyaları, ekonomik araçlar vb.) kullanılması.

İlgili literatüre bakıldığında zaman hibrit savaş kavramını kullanmanın “moda” olduğu şeklinde bir düşünce akla gelse de 21.yüzyıl için bakıldığında zaman aslında her savaş bir hibrit savaştır. Çünkü günümüzdeki bir savaşın askeri ayağının yanı sıra; propaganda ve siber saldırılar gibi askeri olmayan ayağı da vardır (The Economist, 2022). Hem konvansiyonel hem de konvansiyonel olmayan unsurların kullanılma nedeni, rakibe mümkün olan en fazla zararı vermektir (Bilal, 2021). Hibrit savaş 21.yüzyılın doğasında var olmasına rağmen, bu kavramı pratikte uygulayan ve akademik anlamda üzerinde durulmasına neden olan başat aktör ise Rusya olmuştur. Rusya’nın 2008 Gürcistan ve özellikle 2014 yılındaki Ukrayna ile mücadelesi ve Kırım’ın ilhakı ile sonuçlanan süreç sonrasında, hibrit savaş ile ilgili akademik çalışmaların sayında ciddi artış yaşanmıştır (Karasoy, 2021: 38).

2022 Rusya-Ukrayna Savaşı’nın, hem Ukrayna’yı üç koldan kuşatan yaklaşık 150 bin Rus askerinin varlığı (konvansiyonel savaş boyutu) hem de arkasında Rus desteğinin olduğu düşünölen siber saldırılar ve ayrılıkçı grupların desteklenmesi (konvansiyonel olmayan savaş boyutu) gibi hususlar göz önüne alındığında (Business Standard, 2022) bir hibrit savaş olduğu görölecektir. Bu hibrit savaşın

¹ Bu görüşün aksine, söz konusu savaşın yeni bir soğuk savaş başlatmayacağını söyleyen tarihçiler de bulunmaktadır (Smith, 2022a).

konvansiyonel boyutu dikkate alındığında, Fransız siyaset bilimci Oliver Roy, Rusya'nın 21.yüzyılda bir 19.yüzyıl savaşı yapmasını "çılgnlık" olarak nitelemiş ve bu hareketiyle Rusya'nın kendine zarar verdiğini belirtmiştir (Bayrı, 2022). Savaşın hâlen devam ettiği Nisan 2022 penceresinden bakıldığında, Roy'un bu görüşünde halkı olduğu söylenebilir. Bunun nedenini ise Rusya'nın işgalini öngören az sayıdaki uzmandan bir tanesi olan Jan Kofron, "Rusya'nın Ukrayna'nın savaşma isteğini yok edeceği ve ülkeyi birkaç gün içinde ele geçirebileceği" şeklindeki, aslında gerçeği yansıtmayan, anlatıya kendisini fazlaca inandırmasına bağlamaktadır. Kofron, Rusya'nın bu gerçek dışı anlatıya fazlaca itimat ettiğini ve bu yönüyle de kendi hibrit savaşının kurbanı olduğunu belirtmiştir (McEnchore ve Kroa, 2022). Yine Nisan 2022 penceresinden bakıldığı zaman, Rusya'nın verdiği önemli askeri kayıplar (BBC Türkçe, 2022a; Rohrllich, 2022) da göz önüne alındığında, Kırım'ın ilhakından bugüne süren ve Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik ekonomik baskıları, siber saldırıları ve Ukrayna'nın doğusunda bulunan ayrılıkçıları desteklemesi (Zarembo ve Solodkyy, 2021) ve nihayetinde konvansiyonel bir saldırı ile devam eden hibrit savaşın, Rusya açısından ekonomik, askeri ve siyasi önemli kayıplara gebe olduğu söylenebilir.

Hibrit savaşta konvansiyonel yöntemlerin yanı sıra konvansiyonel olmayan yöntemler de önemli rol oynamaktadır (Hofmann, 2022). Rusya-Ukrayna hibrit savaşında kullanılan konvansiyonel olmayan yöntemler arasında ilk olarak ekonomik yöntemlere değinilecektir. Rusya ve Ukrayna arasında 2014 yılından bugüne devam eden hibrit savaşın ekonomik boyutu dikkate alındığında öne çıkan noktalar şu şekilde özetlenebilir (Business Standard, 2022):

- Rusya ile çatışmanın 2014-2020 yılları arasında Ukrayna'ya yaklaşık 280 milyar dolara mal olduğu tahmin edilmektedir. 2020 yılında Ukrayna'nın gayrisafi yurtiçi hâsılasının yaklaşık 155 milyar dolar (O'Neill, 2021) olduğu göz önüne alındığında bu rakamın Ukrayna için büyüklüğü daha iyi anlaşılmaktadır.
- İki ülke arasındaki krizin tırmandığı Ocak 2022 itibarıyla Ukrayna para birimi Grivna hızla değer kaybetmeye başlamıştır. Ülkedeki istikrarsızlık ortamı vatandaşları da etkilemiş ve hesaplardan yaklaşık 12,5 milyar dolar çekilmiştir.

Bu gibi unsurlar dikkate alındığında Rus hibrit savaşının temelinde, ekonomik anlamda belirsizliğin tohumlarını atma ve böylelikle ülkeye gelebilecek potansiyel yatırımcıları engelleme, ekonomik anlamda dikkatleri ve kaynakları başka yöne çekerek hükümete olan güveni sarsma gibi unsurların yer aldığı görülmektedir (Business Standard, 2022; Hofmann, 2022). Hibrit savaşta kullanılan konvansiyonel olmayan yöntemlerden ikincisi siber saldırılardır. Tıpkı Rusya'nın kullandığı ekonomik yöntemler gibi siber saldırılar da Ukrayna hükümetini ve özel sektör kuruluşlarını hedef alan kötü amaçlı yazılımlar, Ukrayna seçimlerine müdahale ve ülkenin kritik altyapılarını hedef alan saldırılar şeklinde 2014'ten günümüze devam etmekteydi (Alperovitch, 2022). Savaş başlamadan önce ve başladıktan sonra da Ukrayna hükümetinin internet sitelerini tahrip eden ve devletin elinde tuttuğu verileri hedef alan siber saldırılar Rusya destekli olarak yürütülmüştür (Alperovitch, 2022). Ancak beklenenin aksine Rusya destekli siber saldırılar Ukrayna'da geniş çaplı bir etkiye (kritik altyapıların bozulması, ordunun koordinasyonunun tamamen kaybolması gibi) yol açmamıştır (Schneider, 2022b). Siber saldırıların hibrit savaşta kullanılmasının en önemli nedenlerinden bir tanesi, devlet kurumları ve halk arasındaki bilgiye güvensizlik ekebilmesi, nefreti ve yanlış bilgiyi destekleyebilmesi, böylelikle halkta bir kafa karışıklığı ve korku hissine neden olabilmesidir (Alperovitch, 2022; Bilal, 2021; Schneider, 2022a). Sayılan bu amaçları gerçekleştirmeye yönelik hibrit savaş cephaneliğinde bir başka yöntem daha vardır ki o da manipülasyon ve dezenformasyon gibi stratejiler içeren bilgi savaşıdır.

Rusya, Sovyetler Birliği'nden manipülasyon ve dezenformasyon konusunda kendisine miras kalan önemli yeteneklere sahiptir ve bu yetenekleri 2022 yılında gerçekleştirdiği savaşta da kullanmıştır. Nitekim bu yetenekler sayesinde Rusya bu savaştaki amacını, ordunun savaş konusundaki isteksizliğini ve savaşta verdiği kayıpları kendi halkından –kısmen- gizleyebilmiştir (McEnchore ve Kroa, 2022). Bu kapsamda

Rusya'nın televizyon kanallarında etkin bir faaliyet yürütülmüş (Kralova ve Vetsko, 2022); hatta öyle ki, ebeveynleri Rusya'da yaşayan Ukraynalı vatandaşlar dahi yaşadıkları şehrin Rusya tarafından bombalandığına ebeveynlerini ikna edememişlerdir (Korenyuk ve Goodman, 2022).

Rusya'nın kullandığı manipülasyon ve dezenformasyon kampanyalarının ülke sınırları içerisinde belirli ölçüde etkili olduğu söylenebilir de, günümüzde Rus halkının geçmişin Sovyet halkından daha iyi bilgilendiği ve böylelikle kendi ülkelerinin söylemlerinin daha az etkili olduğu, altının çizilmesi gereken bir başka önemli noktadır (Bayrı, 2022). Günümüzde halkların daha geniş bilgi alabilmesini sağlayan unsur ise internet ve sosyal medya olmuştur. Nitekim internet ve sosyal medya sayesinde savaş hakkında daha geniş bilgi yelpazesine ulaşabildikleri ve bu durumun da ordunun moralini bozabildiği gerekçesiyle Rus ordusunda sosyal medya kullanımı yasaklanmıştır (Hürriyet, 2022). Savaş boyunca Ukrayna, internet ve sosyal medyayı daha etkin bir biçimde kullanmış ve bu araçlar sayesinde dünya genelinde savaş konusunda bir farkındalık oluşturabilmiştir. Buradan hareketle, günümüzde elinde akıllı telefon olan ve internet ve sosyal medyayı etkin kullanabilen küçük bir grubun hatta bir kişinin dahi, bilgi savaşı konusunda muazzam bir geçmişi ve yeteneği olan büyük bir ülkeyi bile mağlup edebileceği sonucu çıkarılabilir.

Bilgi savaşı konusunda son olarak iki ülke liderinin de deepfake¹ videolarının yaygın bir biçimde kullanıldığına değinmek yararlı olacaktır. Örneğin, bir deepfake videoda Ukrayna Cumhurbaşkanı Zelenski, halkını silah bırakmaya çağırmış, başka bir deepfake videoda ise Rusya lideri Putin savaşın sona erdiğini duyurmuştur. Bu videoların sahte olduğu kısa bir süre sonra anlaşılrsa da gelecekte böyle deepfake videolarının gerçeklik düzeyinin daha da artacağı, bunun orijinal içeriğe olan güveni sarsacağı ve dezenformasyon konusunda yeni bir tür silah olabileceği belirtilmektedir (Wakefield, 2022). Rusya ve Ukrayna arasındaki mücadelenin hibrit savaş boyutunun ifade edilmesinin ardından, ikinci olarak da asimetrik savaş boyutu incelenecektir.

3. ASİMETRİK SAVAŞ EKSENİNDE İNCELEME

Asimetrik savaş, “rakibinin büyüklüğünü dikkate alan görece daha zayıf tarafın, rakibinin zayıf yönlerinden yararlanmak ve daha fazla hareket özgürlüğü kazanmak için rakibinden farklı davranması, organize olması ve düşünmesi” şeklinde tanımlanabilir (Karasoy, 2021: 65). Asimetrik savaş, kısaca aşağıda sayılacak olan unsurların bir birleşimidir (Karasoy, 2021: 65-66):

- Birbiriyle mücadele halinde olan ve bir tanesinin rakibine göre daha zayıf olduğu (bu zayıf taraf devlet dışı bir unsur² da olabilir) iki taraf,
- Kuvvetçe zayıf olan tarafın, güçlü olan tarafın zayıf noktalarından ve boşluklarından yararlanma girişimi.
- Rusya ve Ukrayna arasındaki savaşın asimetrik boyutu askeri, ekonomik ve enerji (hammadde) başlıkları altında incelenecektir. İlk olarak iki ülkenin askeri gücünün mukayesesi aşağıda Şekil 1 yardımıyla ele alınacaktır.

¹ Yapay zekâ yardımıyla bir kişinin fotoğraf veya videosunun başka bir kişi ile değiştirilebilmesine olanak veren teknoloji.

² Gerilla birlikleri, terörist gruplar, isyancılar gibi.

Şekil 1: Rusya ve Ukrayna'nın Askeri Güçlerinin Karşılaştırması.

	Ukrayna	Rusya
Asker sayısı	1.100.000	2.900.000
Aktif 	200.000	900.000
Yedek asker 	900.000	2.000.000
Savaş uçağı 	98	1.511
Savaş helikopteri 	34	544
Tank 	2.596	12.240
Zırhlı araç 	12.303	30.122
Top 	2.040	7.571

Kaynak: BBC Türkçe, 2022c

Yukarıda Şekil 1’de iki ülke arasındaki bariz güç asimetrisi görülmektedir. Bu asimetrik güç farkı kapsamında, iki ülke arasındaki savaşta, savaşın zayıf aktörünün (Ukrayna’nın) güçlü aktörün (Rusya’nın) zayıflıklarından yararlanmak istemesi ve terör eylemleri, gerilla faaliyetleri ve isyan gibi asimetrik savaşın değişik türlerine (Karasoy, 2021: 73-79) başvurması olasıdır. Konvansiyonel bir savaşın zaman içerisinde gerilla savaşı ve isyan gibi asimetrik savaş türlerine evrilmesi ise savaşı uzatan bir faktördür. Nitekim NATO Genel Sekreteri tarafından yapılan “dünyanın Ukrayna’da uzun süreli bir savaşa hazır olması” yönündeki beyanı da bu durumu yansıtmaktadır (BBC Türkçe, 2022b).

Savaşın ilk ayı içerisinde ABD Savunma Bakanlığı, Ukraynalıların ülkelerinin bazı bölümlerini “akıllıca, çevik ve yaratıcı bir şekilde” savunduklarından bahsetmiştir (Gardner, 2022). Ukraynalıların bu başarısının arkasında asimetrik savaşı benimsemiş olmaları gösterilebilir. Çünkü Ukraynalılar, yaklaşık sekiz yıldır Rusya’nın olası bir işgaline direnmek için planlar yapmak, kendilerini eğitmek ve donatmakla geçirmişlerdir (London, 2022). Savaşın başından itibaren Ukraynalılar, birbirlerine yakın ve yavaş ilerleyen Rus birliklerine vur-kaç saldırıları yapmış ve özellikle tedarik kamyonları gibi Rusların zayıf olduğu noktaları belirleyip bu noktalara yoğunlaşmışlardır (Gardner, 2022). Ukrayna ordusunun yanında halk da direnişe katılmış ve ellerinde molotof kokteylleri ile Rus tanklarının zayıf noktalarını hedef almışlardır (NTV, 2022).

Asimetrik savaş ortamında savaşın meşruiyeti de ön plana çıkmaktadır (Karasoy, 2021: 70). Rusya-Ukrayna Savaşı’na bakıldığında, Ukraynalılar kendi ülkelerini savunan ve bunun için seferber olan bir halk görüntüsü vermekte iken; Rusya kendisi ile askeri açıdan mukayese dahi yapılamayacak bir devleti, üstelik yok sayarak, işgal etmiştir. Dünya kamuoyunda ve kısmen kendi ülkesinde de Rusya’nın müdahalesinin meşruiyeti tartışılırken; Ukraynalıların direnişinin meşruiyeti ise tanınmıştır.¹ Bu durumu göz önüne alan ve Vietnam’daki Fransa ve ABD’nin savaşını anlatan eseriyle Pulitzer Ödülü’nü kazanan F. Logevall, “Rusya’nın Ukrayna halkı ile siyasi ve ahlaki savaşı çoktan kaybettiğini” belirtmiştir (Smith, 2022a).

İki ülke arasındaki asimetrik savaşın askeri boyutunun yanı sıra enerji ve ekonomi boyutları üzerinde de kısaca durmakta yarar vardır. Rusya, Ukrayna’ya yönelik savaşını 24 Şubat’ta yani henüz kış aylarının içerisinde başlatmıştır. Bunun nedeni, Rusya’nın Ukrayna’yı destekleyen ve Ukrayna’nın da katılmak istediği AB’nin üye ülkeleri karşısındaki sahip olduğu enerji kaynakları ile açıklanabilir. Doğalgaz

¹ Benzer bir durum ABD-Vietnam savaşında (ki bu savaş da asimetrik bir savaştır) da yaşanmış ve ABD, hem kendi kamuoyundan hem de dışarıdan yoğun muhalefetle karşılaşmıştır (Karasoy, 2021: 69).

açısından bakıldığında Almanya, kullandığı doğal gazın %49'unu, Fransa %24'ünü, Finlandiya %94'ünü ve İtalya %56'sını Rusya'dan ithal etmektedir (Buchholz, 2022). AB'nin 2021 yılında Rusya'dan ithal ettiği gaz miktarı, toplam ithalatının %45'idir (Clifford, 2022). Bu perspektiften bakıldığı zaman Rusya, AB karşısında sahip olduğu doğalgaz rezervleri konusunda asimetrik üstünlüğünü kullandığı, enerji kaynağı olarak AB'nin kendisine olan bağımlılığını değerlendirmek istediği ve bu yüzden hem sanayinin hem de konutların doğalgaza en fazla bağımlı olduğu kış aylarında bir savaş başlattığı söylenebilir. Dolayısıyla Rusya da rakibi Ukrayna'nın destekçisi olarak gördüğü¹ AB'nin zayıf noktalarından yararlanmak istemekle, aslında kendisi de bir asimetrik savaş yöntemi kullanmıştır.

Rusya her ne kadar doğal enerji kaynakları konusunda, Ukrayna'nın destekçisi olan AB karşısında bir üstünlüğe sahip olsa da bu üstünlükten tam olarak yararlanabilmesi güçtür. Bunun nedeni olarak AB'nin ve genel olarak Batı'nın Rusya karşısında sahip olduğu ekonomik üstünlük gösterilebilir (Grauwe, 2022). Yani Ukrayna'yı destekleyen Batı bloğu, Rusya karşısında ekonomik anlamda bir güç asimetrisine sahiptir ve savaşın başlamasının hemen ardından, bu asimetrik üstünlüğünü kullanmak ve Rusya ekonomisini sakat bırakmak (Cohen, 2022) amacıyla ekonomik yaptırımlar uygulamaya başlamıştır.

Dolayısıyla Rusya Ukrayna Savaşı, iki ülkenin askeri gücü ve Ukraynalıların rakibinin zayıf noktalarını hedef alması; Rusya'nın Ukrayna'yı destekleyen AB karşısında, sahip olduğu doğal kaynakları merkeze alarak bir politika yürütmesi; Ukrayna'yı destekleyen Batı bloğunun ise Rusya karşısında sahip olduğu asimetrik ekonomik güç, iki ülke arasındaki savaşın aynı zamanda bir asimetrik savaş olduğunu göstermektedir. “Ukrayna'yı destekleyen Batı bloğu” ifadesinin üzerinde durmak önemlidir. Çünkü gerek AB ülkeleri gerekse ABD, Ukrayna topraklarında fiili bir savaşa girmemesine rağmen bu ülkeye silah, gıda, para ve istihbarat yardımları yaptıkları bilinmektedir (Debusmann, 2022). Batılı ülkelerin asker göndermeyip silah, gıda ve nakdi yardımlar yapması “vekâlet savaşı” kapsamında incelenecek hususlardır.

4. VEKÂLET SAVAŞI EKSENİNDE İNCELEME

Fiili olarak çatışma içerisinde yer almayan bir (veya birden fazla) devletin, çatışmanın içerisinde bulunan bir aktörü, bu aktörün kazanması durumunda elde edilecek çıkarlardan yararlanabilmek için desteklemesi suretiyle yapılan savaşa “vekâlet savaşı” denmektedir. Vekâlet savaşının iki aktörü vardır: Asil ve vekil aktör. Vekâlet savaşının asil aktörü genelde büyük bir (veya birden fazla) devlettir ve fiilen çatışma içerisinde bulunan tarafa silah, askeri malzeme, gıda veya istihbarat yardımları yapmaktadır. Vekil aktör ise asilden aldığı yardımlar ile fiilen savaşan taraftır. Vekil aktör bir devlet olabileceği gibi, bir terör örgütü veya bir gerilla gücü de olabilir (Karasoy, 2021: 83).

Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesinin ardından 2015 yılında dönemin ABD yönetimi, CIA personelinden oluşan bir grubu Ukrayna'ya göndermiş ve Rusya'nın Ukrayna'ya karşı olası bir saldırısı için askeri ve istihbarat konularında eğitim vermeye başlamışlardır (London, 2022). Savaşın başlamasının hemen ardından ise ABD ve AB üyesi birçok ülke başta anti tank silahları olmak üzere uzun namlulu silah, mermi, Stinger füzesi, iletişim teknolojileri ve taşınabilir hava savunma sistemlerinden oluşan askeri ve istihbarat malzemelerini Ukrayna'ya göndermişlerdir (Debusmann, 2022; Cohen, 2022). Yapılan bu yardımlar ile Batılı ülkelerin Rusya karşısında Ukrayna'ya modern ve çeşitli savunma araçları gönderdikleri ve Ukrayna'yı iyi silahlandırdıkları anlaşılmaktadır. Bu noktada akıllara, ABD'nin Afganistan'da yürüttüğü vekâlet savaşının² önemli isimlerinden olan Michael Vickers'in “iyi silahlanmış ve kararlı bir halk, acımasız bir süper gücü dahi mağlup edebilir” (Cohen, 2022) sözleri gelmektedir. Nisan 2022 itibarıyla Ukrayna'nın Rusya'ya yönelik kazandığı başarılar dikkate alınır, Vickers'in tecrübesini konuşturduğu anlaşılacaktır.

¹ Vekâlet savaşı kısmında da ele alınacağı gibi bu destek silah ve nakdi yardım şeklinde hayata geçmiştir.

² Bu savaş hakkında detaylı bilgi için bkz. Karasoy, 2021: 169-171.

Sadece ülkeler bazında değil ittifaklar bazında da Batı, Ukrayna'ya yardım etmektedir. Örneği NATO, Ukrayna ordusuna askeri eğitim ve mühimmat vermekte, ayrıca siber güvenlik alanında da Ukrayna'yı desteklemektedir (BBC Türkçe, 2022b). Bu nedenle Ukrayna Savaşı'nın aynı zamanda bir vekâlet savaşı olduğu görülmektedir. Bu savaşın asil aktörleri, fiili anlamda savaşmasalar da Ukrayna'yı destekleyen Batılı ülkeler ve NATO iken; vekil aktörü ise Ukrayna'dır. Savaşta vekil aktörün başarılı olması halinde asil aktörlerin kazançları arasında Rusya karşısında önemli bir prestij kazanabilmek ve Ukrayna'dan Batı'ya giden mültecilerin yeniden ülkelerine dönebilmelerini sağlayabilmek sayılabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Rusya ve Ukrayna arasındaki savaşı, hibrit, asimetrik ve vekâlet savaşları ekseninde incelemeyi amaçlayan bu çalışma sonucunda ulaşılan bulgular ve bu bulgular ekseninde bazı öneriler genel hatları ile şu şekilde ifade edilebilir:

- Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmesinden sonra da zaman zaman devam eden Ukrayna'nın doğusundaki çatışmalar, 2022 yılının 24 Şubat gününe gelindiğinde Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesi ile konvansiyonel bir savaşa evrilmiştir. Rusya'nın bu şekilde topyekûn bir işgal hareketi başlatmasında Batılı ülkelerin zayıfladığını ve yeterli tepkiyi veremeyeceğini düşünmesi önemli bir yanlış olmuştur. Çünkü ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa gibi önde gelen Batılı ülkeler Ukrayna'ya askeri malzeme, istihbarat ve nakdi destek vermişler (ki bunlar vekâlet savaşı kapsamındaki olaylardır) ve bu işgal sonrasında “beyin ölümü gerçekleşti” denilen NATO yeniden canlanmıştır (McEnchore ve Kroa, 2022; Beckley ve Brands, 2022). Yani NATO'yu ve Batı'yu frenlemeye çalışan Rusya, aslında bu unsurlara yeniden ivme kazandırmıştır.
- Rusya-Ukrayna savaşı, büyük güçlerin birbirlerine karşı savaşmayacağı şeklindeki algıyı da önemli ölçüde değiştirmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren, küreselleşmenin de etkisiyle ekonomik anlamda devletler birbirleriyle daha da yakınlaşmış ve bu durum yumuşak güç kullanımını öne çıkarmıştı. Ancak Rusya-Ukrayna Savaşı ile birlikte özellikle Avrupa ülkeleri sert gücün dünya siyasetinde hâlâ önemli bir rol oynadığını fark etmişlerdir (Smith, 2022b). Almanya ve Japonya gibi ülkelerin yeniden silahlanması (Beckley ve Brands, 2022) bu kapsamda değerlendirilebilir.
- Rusya-Ukrayna savaşı, hem Ukrayna'yı istilaya gelen 150 bin kadar konvansiyonel Rus askeri kuvvetinin varlığı hem de kullanılan dezenformasyon kampanyaları, siber saldırılar, ekonomik araçlar ve propaganda gibi unsurların olması nedeniyle bir hibrit savaştır. Hibrit savaşın dünyadaki önde gelen aktörlerinden bir tanesi olan Rusya, 2022 yılındaki savaşta, 2014 yılındaki başarıyı gösteremediği görülmüştür. Bundaki en önemli faktörlerden bir tanesi Ukrayna halkında olan moral üstünlük, yüksek güven duygusu ve vekâlet savaşı kısmında incelenen, Batılı ülkelerin de desteğiyle istihbarat alanındaki üstünlüğü olmuştur. Hibrit savaşın özünde halk ve kamu otoriteleri arasında belirsizlik ve güven duygusunu zedeleme gibi faktörlerin olduğu düşünüldüğünde, bu savaşa karşı gösterilebilecek en etkili reaksiyon da kamu otoriteleri ve halk arasındaki güven duygusunu güçlendirmek ve halkta kafa karışıklığına sebep olabilecek unsurlara karşı mücadele etmektir.

Daha önceden Rusya'nın Estonya üzerinde de denediği hibrit savaş yöntemleri, Estonya halkının yöneticilerine ve güvenlik personeline olan yüksek güveni ve Estonya'nın ekonomik özgürlük anlamında dünyada üst sıralarda yer alması nedeniyle başarısız olmuştur (Karasoy, 2021: 49). Bu kapsamda vatandaşların devlet organlarına güvenmesi, hem hibrit tehditlere karşı en önemli kalkan görevi görecek hem de demokratik devletleri ve yönetimleri zayıflatmaya yönelik girişimleri akamete uğratacaktır (Bilal, 2021). Unutulmamalıdır ki, geçmişte olduğu gibi günümüzde de savaş alanına hâkim olan unsur, bir saldırıyı önlemekten ziyade saldırı karşısında dayanıklı olmaktır (Schneider, 2022a).

Hibrit savaşın en önemli silahlarından olan halkta belirsizlik ve güven duygusunu zedelemeye yönelik faaliyetler ve bunlara karşı faaliyetlerin günümüzde en çok siber alanın kullanımı ile yapıldığı Rusya-Ukrayna savaşı ile bir kez daha görölmüştür. Vekâlet savaşı kapsamında bahsedildiği gibi, NATO ve ABD'nin Ukrayna'ya verdiği destek sayesinde Rusya, Ukrayna karşısında geniş çaplı bir siber saldırı düzenleyememiştir. Buna karşın Ukraynalıların örgütlenmesinde, doğru haberlere ulaşabilmesinde, savaşa yönelik koordineli bir şekilde hareket edebilmesinde internetin hayati bir rol oynadığı görölmüştür (Turak, 2022). Buradan hareketle günümüzde internet altyapısı ve güvenliğinin, hibrit savaşın önemli araçlarından bir tanesi olan dezenformasyon ve manipölasyona karşı mücadelede etkili birer silah olabileceği anlaşılmaktadır.

Rusya ve Ukrayna arasındaki savaş, tarafların askeri (ve belli ölçüde siyasi, ekonomik) güçleri karşılaştırıldığında aynı zamanda bir asimetrik savaştır. Bu kapsamda Ukrayna, Rus ordusunun zayıflıklarından ve boşluklarından yararlanma yoluna gitmiştir. Ayrıca, halka silah kullanımının ve molotof kokteyli hazırlanmasının öğretilmesi, savaşın gerilla savaşına (asimetrik savaşın bir türü) doğru evrilebileceğini ve uzayabileceğini de göstermektedir. Ukrayna her ne kadar rakibi karşısında daha zayıf olsa da vekâlet savaşı kapsamında ele alınan ABD ve Avrupalı ölkelerin silah, anti tank füzeleri, nakdi destek, istihbarat ve gıda yardımları sayesinde, Nisan 2022 itibarıyla, birkaç günde biteceği tahmin edilen savaşı hâlen sürdürmekte ve başarılar da kazanmaktadır. Asimetrik savaş, doğası gereği uzun soluklu bir çatışma türüdür ve asimetrik savaşta ordunun yetenekleri kadar, sahip olduğu kaynak (asker, silah, para, hammadde, lojistik gibi) miktarı da önem taşımaktadır. Bu kapsamda asil aktörlerin de desteğiyle Ukrayna'ya önemli kaynak girdisi sağlanmaktadır. Rusya'nın ise Batı'nın uyguladığı ekonomik yaptırımlarla ordusu için kaynak bulma kapasitesi daha da küçölmüştür. Üstelik savaşın uzaması, ordusu için yıllık yaklaşık 62 milyar dolar harcayan Rusya'nın halkını daha da fakirleştirecektir (Grauwe, 2022). Bu nedenle, Rusya bir yolunu bulup savaşı sürdürse ve sonunda zafer de kazansa da, bu zaferin Rusya için bir Pirus Zaferi¹ olacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Alperovitch, D. (2022, Ocak 28). *How Russia Has Turned Ukraine Into a Cyber-Battlefield*. Mart 20, 2022 tarihinde Foreign Affairs: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2022-01-28/how-russia-has-turned-ukraine-cyber-battlefield> adresinden alındı
- Bayrı, H. (2022, Mart 18). *Olivier Roy: "Ukrayna, 'medeniyetler çatışması' nı geçersizleştiriyor"*. Mart 25, 2022 tarihinde <https://medyascope.tv/2022/03/18/olivier-roy-ukrayna-medeniyetler-catismasini-gecersizlestiriyor/> adresinden alındı
- BBC. (2022, Mart 18). *Putin Hails Crimea Annexation and War with Lessons on Heroism*. Nisan 4 2022 tarihinde <https://www.bbc.com/news/world-europe-60793319> adresinden alındı
- BBC Türkçe. (2019, Kasım 8). *Fransa Cumhurbaşkanı Macron: NATO'nun beyin ölüümü gerçekteşti*. Mart 15, 2022 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50342428> adresinden alındı
- BBC Türkçe. (2022a, Nisan 8). *Ukrayna Savaşı: Kremlin Sözcüsü Peskov, savaşta 'ciddi' askeri kayıplar verdiklerini söyledi*. Nisan 15, 2022 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61035948> adresinden alındı

¹ Savaşta verilen ağır kayıplardan sonra kazanılan zaferin anlamsız olması

- BBC Türkçe. (2022b, Nisan 8). *Johnson: İngiltere, Ukrayna'ya 100 milyon sterlin değerinde ilave askeri mühimmat gönderecek*. Nisan 15, 2022 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/live/haberler-dunya-60472680> adresinden alındı
- BBC Türkçe. (2022c, Şubat 24). *Rusya'nın Ukrayna'yı işgali: Ukrayna'nın askeri gücü Rusya ordusuna karşı koymak için yeterli mi?* Mart 15, 2022 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60508021> adresinden alındı
- Beckley, M., & Brans, H. (2022, Mart 14). *The Return of Pax Americana? Putin's War Is Fortifying the Democratic Alliance*. Mart 26, 2022 tarihinde Foreign Affairs: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2022-03-14/return-pax-americana> adresinden alındı
- Bilal, A. (2021, Kasım 30). *Hibrid Savaş – Yeni Tehditler, Karmaşıklık ve Bunlara Çaresi olan 'Güven Duygusu'*. Mart 25, 2022 tarihinde Nato Review: <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2021/11/30/hibrid-savas-yeni-tehditler-karmasiklik-ve-bunlara-caresi-olan-gueven-duygusu/index.html> adresinden alındı
- Buchholz, K. (2022, Şubat 24). *Which European Countries Depend on Russian Gas?* Mart 15, 2022 tarihinde Statista: <https://www.statista.com/chart/26768/dependence-on-russian-gas-by-european-country/> adresinden alındı
- Business Standard. (2022, Şubat 23). *Ukraine's economy is another victim of Russia's "hybrid war"*. Nisan 10, 2022 tarihinde https://www.business-standard.com/article/international/ukraine-s-economy-is-another-victim-of-russia-s-hybrid-war-122022300680_1.html adresinden alındı
- Clifford, C. (2022, Şubat 24). *How Europe can reduce its dependence on Russian natural gas*. Mart 15, 2022 tarihinde CNBC: <https://www.cnbc.com/2022/03/07/how-europe-can-reduce-dependence-on-russian-gas-according-to-iea.html> adresinden alındı
- Cohen, E. (2022, Mart 7). *The Strategy That Can Defeat Putin*. Mart 26, 2022 tarihinde The Atlantic: <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2022/03/strategy-west-needs-beat-russia/626962/> adresinden alındı
- Debusmann, B. (2022, Mart 19). *ABD Ukrayna'ya hangi silahları gönderecek, askeri uzmanlar ne diyor?* Mart 26, 2022 tarihinde BBC Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60792911> adresinden alındı
- Dempsey, J. (2022, Şubat 25). *The End of the German Delusion*. Mart 20, 2022 tarihinde Carnegie Europe: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/86525> adresinden alındı
- Frankel, J. (2021). *War*. Mart 21, 2022 tarihinde Britannica: <https://www.britannica.com/topic/war> adresinden alındı
- Gardner, F. (2022, Mart 26). *Rusya'nın Ukrayna'yı işgali: Ukrayna neleri başardı, hangi konularda doğru davrandı?* Nisan 15, 2022 tarihinde BBC Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60872707> adresinden alındı
- Grauwe, P. D. (2022, Mart 2). *Russia cannot win the war*. Mart 15, 2022 tarihinde LSE: <https://blogs.lse.ac.uk/euoppblog/2022/03/02/russia-cannot-win-the-war/> adresinden alındı
- Haring, M. (2022, Şubat 25). *Putin's Blunder Ukraine Will Make Russia Regret This War*. Mart 25, 2022 tarihinde Foreign Affairs: <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-02-25/putins-blunder> adresinden alındı
- Hofmann, F. (2022, Şubat 18). *Russia's hybrid war against Ukraine*. Mart 25, 2022 tarihinde DW: <https://www.dw.com/en/russias-hybrid-war-against-ukraine/a-60829873> adresinden alındı

- Hürriyet. (2022, Nisan 8). *Rusya'dan flaş karar: Askerlere sosyal medyayı yasakladılar!* Nisan 18, 2022 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/rusyadan-flas-karar-askerlere-sosyal-medyayi-yasakladilar-42039198> adresinden alındı
- Kalb, M. (2015). *Imperial Gamble Putin, Ukraine, and the New Cold War*. Washington D.C.: Brookings Institution Press.
- Karasoy, H. A. (2021). *Kamu Güvenliğinde Yeni Paradigmalar: Hibrit Savaş, Aimetrik Savaş, Vekâlet Savaşı, İstihbarat ve Terörle Mücadele*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Korenyuk, M., ve Goodman, J. (2022, Mart 4). *Rusya'nın Ukrayna'yı işgali: 'Yaşadığım kent bombalanıyor ama Moskova'da yaşayan annem bana inanmıyor'*. Mart 25, 2022 tarihinde BBC Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60612797> adresinden alındı
- Kralova, S., ve Vetsko, S. (2022b, Mart 2). *Ukraine: Watching the war on Russian TV - a whole different story*. Mart 15, 2022 tarihinde BBC: <https://www.bbc.com/news/world-europe-60571737> adresinden alındı
- Little, A. (2022, Mart 21). *Putin'in Ukrayna'yı işgal etme kararıyla Soğuk Savaş sonrası dönemin bitmesi ne anlama geliyor?* Nisan 2, 2022 tarihinde BBC Türkçe: https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60787110?at_campaign=64&at_custom1=%5Bpost%20type%5D&at_custom2=twitter&at_custom3=BBC%20Turkce&at_custom4=8EFD617E-A929-11EC-97EB-2FD6BD475E&at_medium=custom7 adresinden alındı
- London, D. (2022, Şubat 5). *The Coming Ukrainian Insurgency Russia's Invasion Could Unleash Forces the Kremlin Can't Control*. Mart 15, 2022 tarihinde Foreign Affairs: <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-02-25/coming-ukrainian-insurgency> adresinden alındı
- McEnchore, T., ve Kroa, M. (2022, Mart 3). *"Russians Became First Victim of their Own Hybrid War"*, says expert who predicted Ukraine invasion. Mart 25, 2022 tarihinde Czech Radio: <https://english.radio.cz/russians-became-first-victim-their-own-hybrid-war-says-expert-who-predicted-8743818> adresinden alındı
- Noll, A. (2022, Şubat 2). *How the Ukraine-Russia crisis reached a tipping point*. Mart 20, 2022 tarihinde DW: <https://www.dw.com/en/how-the-ukraine-russia-crisis-reached-a-tipping-point/a-60802626> adresinden alındı
- NTV. (2022, Mart 2). *Ukrayna Savunma Bakanlığı'ndan molotof kokteyli rehberi: Tankların zayıf noktalarını gösterdiler*. Mart 25, 2022 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/dunya/ukrayna-savunma-bakanligindan-molotof-kokteyli-rehberi-tanklarin-zayif-noktalarini-gosterdiler,QSQETQ7sfU-vwzIirvCXdw> adresinden alındı
- O'Neill, A. (2021, Kasım 23). *Ukraine: Gross domestic product (GDP) from 1996 to 2026*. Mart 25, 2022 tarihinde Statista: <https://www.statista.com/statistics/296140/ukraine-gross-domestic-product/> adresinden alındı
- Reals, T., ve Sundby, A. (2022, Mart 23). *Russia's war in Ukraine: How it came to this*. Nisan 4, 2022 tarihinde CBS News: <https://www.cbsnews.com/news/ukraine-news-russia-war-how-we-got-here/> adresinden alındı
- Rohrlich, J. (2022, Mart 30). *U.K. Spy Chief Says Russian Military Is a Bloody Mess, Shot Down Own Plane*. Nisan 10, 2022 tarihinde Daily Beast: <https://www.thedailybeast.com/gchq-chief-sir-jeremy-fleming-says-russian-military-is-bloody-mess-shot-down-own-plane> adresinden alındı

- Sarotte, E. (2022, Mart 1). *I'm a Cold War Historian. We're in a Frightening New Era*. Mart 19, 2022 tarihinde The New York Times: <https://www.nytimes.com/2022/03/01/opinion/russia-ukraine-cold-war.html> adresinden alındı
- Schneider, J. (2022a, Ocak/Şubat). *A World Without Trust The Insidious Cyberthreat*. Mart 15, 2022 tarihinde Foreign Affairs: <https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2021-12-14/world-without-trust> adresinden alındı
- Schneider, J. (2022b, Mart 7). *The Biggest Cyber Risk in Ukraine? How Russian Hacking Could Threaten Nuclear Stability*. Mart 25, 2022 tarihinde Foreign Affairs: <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-03-07/biggest-cyber-risk-ukraine> adresinden alındı
- Smith, F. J. (2022a, Mart 8). *Are we entering another Cold War? Probably not—but it could be even worse*. Mart 26, 2022 tarihinde Harvard Kennedy School: <https://www.hks.harvard.edu/faculty-research/policy-topics/international-relations-security/are-we-entering-another-cold-war> adresinden alındı
- Smith, J. F. (2022b, Mart 4). *Ukraine war prompts surprising unity in Europe on need for bolstered defense*. Mart 25, 2022 tarihinde Harvard Kennedy School: <https://www.hks.harvard.edu/faculty-research/policy-topics/international-relations-security/ukraine-war-prompts-surprising> adresinden alındı
- The Economist. (2022, Şubat 22). *What is hybrid war, and is Russia waging it in Ukraine?* Mart 10, 2022 tarihinde <https://www.economist.com/the-economist-explains/2022/02/22/what-is-hybrid-war-and-is-russia-waging-it-in-ukraine> adresinden alındı
- Thorton, B. (2013). *Why Should We Study War?* Mart 26, 2022 tarihinde Hoover Institution: <https://www.hoover.org/research/why-should-we-study-war> adresinden alındı
- Turak, N. (2022). *Molotov cocktails and spy-catching: War transforms ordinary Ukrainians into civilian defenders*. Nisan 15, 2022 tarihinde CNBC: <https://www.cnbc.com/2022/03/02/russia-ukraine-war-citizens-adapt-by-making-molotov-cocktails-spy-catching.html> adresinden alındı
- Vimont, P. (2022, Şubat 25). *The View From France: Back to the Cold War*. Mart 5, 2022 tarihinde Carnegie Europe: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/86525> adresinden alındı
- Wakefield, J. (2022, Mart 18). *Rusya-Ukrayna savaşında Zelenskiy ve Putin'in 'deepfake videoları' kullanılıyor*. Mart 25, 2022 tarihinde BBC Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60793392> adresinden alındı
- Zarembo, K., ve Solodkyy, S. (2022, Ocak 29). *The Evolution of Russian Hybrid Warfare: The Case of Ukraine*. Mart 15, 2022 tarihinde CEPA: <https://cepa.org/the-evolution-of-russian-hybrid-warfare-ukraine/> adresinden alındı